СКЛАДАНЫ СКАЗ

ПЫТАННІ:

1. Складаны сказ. Фармальная, семантычная і камунікатыўная арганізацыя складанага сказа.
2. Класіфікацыя складаных сказаў.

Ты ўгору цягнуўся, а дрэвы перараслі цябе (*Р.Барадулін*).

Цішыня, і першы-першы шум жывога лесу азваўся мне (*У. Караткевіч*)

У чорнае паднябессе ўзляцела ракета — пачуўся ўзрыў (*В.Быкаў*)

[1]Ты ўгору цягнуўся, а [2]дрэвы перараслі цябе (*Р.Барадулін*).

[[1]], а [[2]].

[1]Цішыня, і [2]першы-першы шум жывога лесу азваўся мне (*У. Караткевіч*)

[[1]], і [[2]].

[1]У чорнае паднябессе ўзляцела ракета — [2]пачуўся ўзрыў (*В.Быкаў*)

[[1]] — [[2]].

СКЛАДАНЫМ

называецца сказ, у які ўваходдзяць дзве ці некалькі прэдыкатыўных частак, аб'яднаных у адно структурна-сінтаксічнае і сэнсавае цэлае.

Кожная прэдыкатыўная частка складанага сказа сваёй структурай і сэнсам нагадвае просты сказ (двухсастаўны ці аднасастаўны, развіты ці неразвіты, ускладнены ці няўскладнены).

<u>Адрозненне складанага сказа ад простага:</u>

1) у простым сказе адна прэдыкатыўная частка, у складаных — дзве і больш;

2) просты сказ утвараецца са слоў і словазлучэнняў, а складаны — з простых сказаў, якія губляюць сваю сэнсавую самастойнасць і з'яўляюцца ўзаемадапаўняльнымі.

Катэгорыя прэдыкатыўнасці рэалізуецца ў частцы складанага сказа такім жа спосабам, як і ў простых сказах. Але разам з гэтым яны істотна адрозніваюцца ад простых сказаў, таму што не маюць граматычнай, сэнсавай і інтанацыйнай самастойнасці і заўсёды функцыянуюць у цесным адзінстве, дзе ўзаемна абумоўлены і адна без другой не ўжываюцца. Такія прэдыкатыўныя адзінкі носяць назву **састаўных** або **прэдыкатыўных частак складанага сказа**.

Ф а р м а л ь н а я арганізацыя складанага сказа рэалізуецца яго структурнай схемай.

Структурная схема складанага сказа ўключае ў сябе:

- характарыстыку будовы прэдыкатыўных частак;
- від сінтаксічнай сувязі паміж імі;
- сродкі выражэння сінтаксічнай сувязі.

Структурная схема складанага сказа лічыцца яго граматычнай ф о р м а й.

[ ] — галоўная прэдыкатыўная частка;

( ) — даданая (залежная) частка;

— накірунак пытання ад галоўнай часткі да даданай;

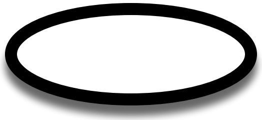 — падпарадкавальны злучнік;

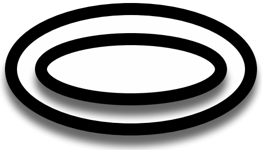 — злучальнае слова;

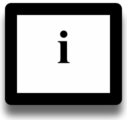

— злучальны злучнік;

[x] — пытанне ставіцца ад слова;

[x-] — пытанне ставіцца ад словазлучэння;

[-x-] — пытанне ставіцца ад усяго сказа.

Кожны складаны сказ мае сваю семантычную арганізацыю, свой інфармацыйны змест. Гэты змест складваецца з сукупнасці зместу, увасобленага ў прэдыкатыўных частках, і таго дадатковага сэнсу, які ўзнікае ў выніку ўзаемадзеяння гэтых частак.

Напрыклад:

Шуміць вецер, і ідзе дождж .

- паведамляецца пра дзеянні і іх утваральнікаў,
- паказваюцца адносіны адначасовасці паміж прэдыкатыўнымі часткамі.

Адносіны паміж прэдыкатыўнымі часткамі складанага сказа могуць быць разнастайныя:

- супастаўляльныя,
- размеркавальныя,
- часавыя,
- прычынныя,
- умоўныя,
- уступальныя і інш.

Гэтыя адносіны маюць абагульнены характар і лічацца **граматычным значэннем складанага сказа.**

Камунікатыўная арганізацыя складанага сказа адметная тым, што ён заўсёды афармляецца як адна камунікатыўная адзінка. Асабліва важную ролю ў афармленні камунікатыўнай цэласнасці складанага сказа адыгрываюць <u>інтанацыя</u> і <u>парадак слоў</u>.

Прэдыкатыўныя часткі не маюць закончанай інтанацыі, бо такой інтанацыяй валодае ўвесь складаны сказ.

Парадак слоў у адной прэдыкатыўнай частцы звычайна залежыць ад парадку слоў у другой і тых адносін, у якія ўступаюць гэтыя часткі ў складаным сказе.

Для складанага сказа важны таксама і парадак размяшчэння саміх прэдыкатыўных частак.

Парадак гэты (асабліва калі ён не фіксаваны) вызначаецца моўнай сітуацыяй або камунікатыўным заданнем складанага сказа і выражае яго актуальнае чляненне, пры якім актуальна больш значная частка звычайна займае пазіцыю

пасля актуальна менш значнай часткі.

Разумны той, хто сам сябе не хваліць.

тэма *рэма*

актуальнае чляненне ≠ граматычнае чляненне

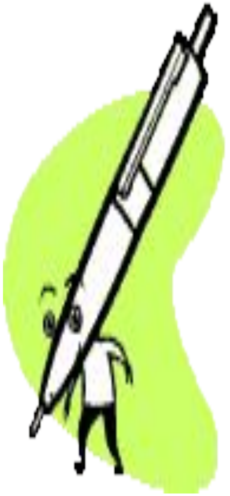

Хто сам сябе не хваліць, той разумны.

тэма *рэма*

актуальнае чляненне = граматычнае чляненне

Той, хто сам сябе не хваліць, разумны.

тэма *рэма*

актуальнае чляненне ≠ граматычнае чляненне

Такім чынам, фармальная, семантычная і камунікатыўная арганізацыя складанага сказа сумесна характарызуюць яго як шматаспектную сінтаксічную адзінку.

Агульная класіфікацыя складаных сказаў грунтуецца на аснове адзінства формы сінтаксічнай сувязі прэдыкатыўных частак і характару семантыка-сінтаксічных адносін паміж імі.

Віды сувязі паміж структурнымі часткамі складанага сказа

Від сувязі	Спосаб сувязі	Прыклады схем
а) злучальная (часткі сказа раўнапраўныя)	злучальныя злучнікі (спалучальныя, супраціўныя, размеркавальныя)	[1], [і] [2]. *1Грыміць гром, і 2бліскае маланка.*
б) падпарадкавальная (часткі сказа нераўнапраўныя)	падпарадкавальныя злучнікі і злучальныя словы сувязь	якая? [1 х], (2 (што)). *1Бліскае такая маланка, што 2страшна робіцца.*
в) бяззлучнікавая	інтанацыйная	[1], [2]. *1Грыміць гром, 2бліскае маланка.*

У залежнасці ад віду сувязі паміж структурнымі часткамі складаныя сказы падзяляюцца на:

- **злучнікавыя (складаназлучаныя і складаназалежныя) сказы**: *Па небе праплыла хмурынка, і па полі прабегла пасмачка ценю.* — *Па небе праплыла хмурынка, ад якой па полі прабегла пасмачка ценю;*

- **бяззлучнікавыя сказы:** *Па небе праплыла хмурынка — па полі прабегла пасмачка ценю;*
- **сказы камбінаванай будовы, або сказы з рознымі відамі сувязі:** *Сонца ўжо схавалася, непрыкметна знікла зара, а ўсё яшчэ даволі светла.*

У залежнасці ад характару злучнікаў або злучальных слоў і афармленых імі адносін паміж прэдыкатыўнымі часткамі сярод злучнікавых складаных сказаў выдзяляюцца:

- складаназлучаныя: *Дарог у свеце вельмі многа, а ты між іх сваю знайдзі;*
- складаназалежныя: *Дзе сосны нядаўна шумелі, там светлыя вуліцы скрозь.*

У залежнасці ад характару адносін паміж прэдыкатыўнымі часткамі бяззлучнікавыя складаныя сказы падзяляюцца на:

- сказы з аднатыпнымі часткамі: *Цвітуць сады над рэчкаю, красуе ў кветках май; Дагарэла зара ў небакраі, на зямлю ноч спакойна лягла ;*
- сказы з разнатыпнымі часткамі: *Мы знаем: у нашай краіне няма непрыгожай зямлі; Дзень сягоння ў хаце шчаслівы — дарагія прыехалі госці.*

Некаторыя злучнікавыя складаныя сказы сумяшчаюць у сабе адзнакі складаназлучаных і складаназалежных сказаў: *На дварэ было яшчэ відно, тады як у хаце ўжо цёмна. Хоць неба пакрылася хмарамі, але дажджу не было*.

Такія сказы лічацца складанымі сказамі **прамежкавага, або пераходнага тыпу.**

ДЗЯКУЮ ЗА ЎВАГУ!